

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJS

15

Jan Sawicki

Mykolas Rōmeris ir buvusios

*Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
žemių tautinės problemos*

1999

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

15

Jan Sawicki

*Mykolas Römeris ir buvusios
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
žemių tautinės problemos*

VILNIUS



1999

UDK 947.45
Li-191

REDAKCIŅĒ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Darius Staliūnas
Giedrius Subačius

Iš lenkų kalbos vertė
Irena Tumelytė

Redakcinė kolegija dėkoja
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui
bei Atviros Lietuvos fondui,
prisidėjusiems prie knygos išleidimo

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-752-52-3

© *Jan Sawicki*, 1998
© Lietuvių Atgimimo istorijos studijos, 1999
© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999
© Vertimas į lietuvių kalbą – *Irena Tumelytė*, 1999
© Eugrimas, 1999

TURINYS

Pratarmė	7
Įvadas	9
I. MYKOLO RÖMERIO GYVENIMO KELIAS	15
1. Vaikystė ir jaunystė	15
2. „Krajovců“ Vilniuje	23
3. Karų ir revoliucijų sukuryje	35
4. Lietuvos valstybės tarnyboje	51
II. MYKOLAS RÖMERIS IR BUVUSIOS LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS ŽEMIŲ TAUTINĖS PROBLEMOS	76
1. XIX a.–XX a. pradžios lenkų politinės minties atstovų požiūris į istorinės Lietuvos žemių tautines problemas	76
2. Mykolas Römeris ir Abiejų Tautų Respublikos paveldas	80
3. Apie buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių nevienalytiškumą	88
4. Lietuva karo meto Mykolo Römerio koncepcijose	110
III. TAUTINĖS PROBLEMOS TARPUKARIO EUROPOJE IR LIETUVOS TAUTINĖJE VALSTYBĖJE	135
1. Tautinis klausimas Europoje po 1918 metų	135
2. Tarpukario laikotarpio Lietuvos Respublikos tautinės problemos	142
IV. NUO LIETUVIŲ IR LENKŲ TAUTINĖS SAVIMONĖS „DVIŁAIPSNISKUMO“ IKI „DVIŁYPUMO“. MYKOLO RÖMERIO TAUTINĖS SAVIMONĖS POKYČIAI	161
Pabaigos žodis	174
Trumpinimų sąrašas	177
Streszczenie	178
Asmenvardžių rodyklė	184
Vietovardžių rodyklė	189

PABAIGOS ŽODIS

M.Römeris, išauklėtas Abiejų Tautų Respublikos laisvės tradicijų dvasia, visų pirma buvo demokratas ir nuoširdus liaudies mylėtojas. Tautinį klausimą buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse jis laikė svarbiausiu, todėl jam skyrė daug dėmesio savo visuomeninėje ir publicistinėje veikloje. Manė, kad buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių ateitis yra glaudžiai susijusi su naujomis iš liaudies kilusiomis tautomis.

Būdamas ryžtingas Rusijos priešininkas, M.Römeris per pirmąją Rusijos revoliuciją stėjo ginti istorinės Lietuvos žemių autonomijos, kūrė, teoriškai grindė ir skelbė krašto idėją, kaip teritorinę idėją, numatančią tų žemių atsiskyrimą bei taikingą šioje teritorijoje bręstančių tautinių konfliktų sureguliuavimą. Jis tikėjo, kad baltarusiai, lietuviai, Lietuvos lenkai ir žydai gali susijungti į vieną politinę Lietuvos tautą, neneigiant ir neinaikinant jų kultūrinės individualybės. Jo tikėjimas ta galimybe susvyravo dėl nesubrendusio ir silpno baltarusių atgimimo sąjūdžio ir dėl lietuvių tautinio sąjūdžio skatinamų istorinės Lietuvos žemių padalijimo tendencijų, kurios netrukus ėmė skverbtis ir į lenkų politinę mintį. M.Römeris vis labiau pritarė Lietuvos autonomijos su Didžiojo Vilniaus Seimo 1905 metais nubrėžtomis ribomis idėjai. Tuo tarsi buvo atsiurkiama nuo krašto koncepcijos klasikinio modelio, nes krašto sąvoka buvo susiaurinta iki katalikiškosios Lietuvos ribų. Bet tai nereiškė, jog buvo atsisakoma „piliečio statuso“, kuris, M.Römerio nuomone, Lietuvos lenkams priklausė ir juos įpareigojo, – istorinės Lietuvos „krajovcas“ virto „mažesnės“ Lietuvos „krajovcu“. Ir toliau savo pagrindine užduotimi M.Römeris laikė dviejų evoliucinių Lietuvos krypčių – lietuviškosios ir lenkiškosios – suderinimą, siekė jų sintezės.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, išvelgęs galimybę, kad Lietuvos ir Baltarusijos žemės atsiskirs nuo Rusijos, bet tada dar netikėdamas jų savarankiškumo galimybe, M.Römeris pasisakė už Lietuvos susijungimą su Lenkija. Jis manė, kad net Lietuvos ir Baltarusijos žemės įtraukus į Lenkijos valstybę, būtų geriau išspręstas tautinis klausimas, negu palikus jas Rusijos sudėtyje arba padarius pavaldžias Vokietijai. Tikėjosi, kad anksčiau ar vėliau istorinės Lietuvos žemės taps savarankiškos, o toje teritorijoje susikurs naujos nepriklausomos valstybės. Bendradarbiaudamas su federalistų stovykla, M.Römeris akcentuodavo federacijos „savaraniškumą“, pabrėždavo, kad kelias į ją eina per atskirų tautų valstybinę nepriklausomybę. Todėl entuziastingai sveikino 1918 metais susikūrusią nepriklausomą Lietuvos valstybę. Nors tos valstybės sandaroje išžiūrėjo daug trūkumų (antilenkiška užsienio ir vidaus politikos kryptis, jaunos demokratijos netobulumas), bet vis dėlto manė, jog tai tik laikinos ydos, kurios vėliau bus ištaisytos. Todėl jis ir įsitraukė į tos valstybės pamatų kūrimą, tapo suverenaus Lietuvos valstybingumo šalininku. Pasisakydamas už Vilniaus priklausymą Lietuvos valstybei, teigė, kad įmanoma pasiūlyti atskirą jos rytinės dalies, t.y. Vilnijos, statusą. Manė, kad susigrąžinti Vilnių galima tik „palenkiant jį į savo pusę“. Ši idėja, kaip ir ankstesnė „krašto“ koncepcija, buvo istoriškai pavėluota, todėl pasmerkta žlugti. M.Römeris, skirtingai nuo tokių „nuoseklių krajovcų“ kaip L.Abramowiczius ir T.Vrublevskis, susitaikė su tuo žlugimu. Lietuvos pralaimėjimas sprendžiant Vilniaus klausimą ir vėliau atsiradę sunkumai prijungtame Klaipėdos krašte leido daryti išvadas, kad XX amžiaus Vidurio Rytų Europoje nėra galimybių kurti valstybingumą kitaip negu tautiniais pagrindais, bet tik garantuojant tautinėms mažumoms kultūrinę autonomiją. Vis dėlto, M.Römerio nuomone, tautinės valstybės forma yra laikina, o Europos laukia didžiulės permainos, kai žemynas bus performuotas į vieną valstybę, kuri bus atskirų tautinių sąjungų federacija. Toje ateities vizijoje galime išžiūrėti ir „jogailaičių idėjos“, ir „krašto idėjos“ elementus.

Formuojantis M.Römerio pažiūroms, didžiausią įtaką jam darė lenkų socializmo „tėvas“ Bolesławas Limanowskis ir „klasikinės demokratijos“ doktrinos kūrėjas Adhemaras Esmeinas. Jų koncepcijas M.Römeris jungė su Levo Petražickio (psichologinė valstybės teorija), Georgo Jellineko (teisinis pozityvizmas) ir Leono Duguit (vienas iš valstybės ir teisės solidarizmo kūrėjų) pažiūromis, stengėsi jas pritaikyti to meto istorinių Lietuvos žemių visuomeninėms ir politinėms realijoms. Vėliau, pradėjęs va-

dovauti Lietuvos universiteto Konstitucinės teisės katedrai, jis ėmė giliau studijuoti valstybės ir visuomenės dalykus, ir tai kiek pakeitė jo pažiūras. Būdamas demokratas, ėmė skelbti kooperacijos koncepciją, dar vadinamą „sociokratine“. Nors ir nebuvo jokios politinės partijos narys, visą gyvenimą išliko visuomenininkas pagal savo pažiūras, politines simpatijas ir veiklą.

Šis darbas, kuris yra pirmasis bandymas išsamiau panagrinėti M.Römerio biografiją bei jo pažiūras į Lietuvos ir Baltarusijos žemių tautines problemas, nepretenduoja visapusiškai išnagrinėti šios ryškios asmenybės dvasinio pasaulio raidos. Šiaip ar taip, susisteminę kai kuriuos lig šiol neskelbtus šaltinius, ypač M.Römerio *Dienoraštį*, aptikome daug naujų šios studijos herojaus biografijos faktų, galime pasekti jo pažiūrų tautiniu klausimu evoliuciją bei tautinės savimonės kaitą. Reikėtų tikėtis, kad tai gali padėti atnaujinti vėl pasidariusią aktualią diskusiją apie istorinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių gyventojų tautinę savimonę ir pateikti siūlymų, kaip ateityje turėtų klostytis čia gyvenančių žmonių santykiai.